

Analysis and Stylistic Analysis of Holy Defense poets

Taha Sadari^۱, Manouchehr Akbari^۲

1. PhD in Persian Language and Literature from the University of Tabriz
2. PhD in Persian Language and Literature, Full Professor, University of Tehran

Abstract:

Poetry of Iran's Holy Defense is a part of contemporary resistance literature and maybe the most important part. His poetry could attract many poets' attention to write poems about resistance and the Holy Defense. It is a mixture of epic and lyric literature that originally belongs to Islamic Republic of Iran. His origination and on the other hand, its content relation with Imam Hossain's uprising and Karbala effect has given an especially to it. His poetry in this period has been written in different poetic forms but they are mostly written in ghazal and quatrains. His research studies a part of the Holy Defense poem by focusing on stylistic points of the Holy Defense quatrains. For this purpose the stylistic points of quatrains have been studied in three levels of linguistic, literary and intellectual as they follow: Persian and Arabic words usage, military & mystic & religious terms, war zones name, literary union, rhymes and meter, sentence direction, verb time, adjectives & adverbs & genitives, new phrases and structures, symbolism, figure of speech, epic and lyric themes, following the ancient style and imitation from the great poets, pace and the content points.

How To Cite This Article:

Sadri, T., & Akbari, M. (2025). – Analysis and Stylistic Analysis of Holy Defense poets. *Strategic Studies of Women, Defense and Peace*, 2(3) 1-16 DOI:**** (In Persian)

Review History:

Received :29 Oct 2024
Revised: 22 Dec 2024
Accepted:20 Jan 2025
Available Online 4 Apr 2025

Keywords:

Quatrains
the Holy Defense
the Islamic Revolution
religion
poetry
resistance literature

بررسی و تحلیل سبک شناسانه رباعی‌های دفاع مقدس

طه صادری^۱، منوچهر اکبری^۲

۱- دکتری زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تبریز

۲- دکتری زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تهران

چکیده:

تاریخچه داوری:

دریافت: ۱۴۰۳/۸/۸

بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۲

پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱

ارائه آنلاین: ۱۴۰۴/۱/۱۵

کلمات کلیدی:

رباعیات

دفاع مقدس

انقلاب اسلامی

مذهب

شعر

ادبیات پایداری

شعر دفاع مقدس یکی از بخش‌های ادبیات مقاومت معاصر و شاید مهم‌ترین بخش آن است که توانسته توجه شاعران متعدد کشورمان را به خود جلب کند. شعر این دوره آمیزه‌ای از ادبیات حماسی و غنایی است که به جهت اختصاص آن به میهن عزیزمان و پیوندش با حادثه عظیم کربلا، ویژگی‌های خاص خود را دارد. اشعار این دوره در اکثر قوالب شعر فارسی سروده شده که از این میان در غزل و رباعی حضور پررنگ‌تری دارد. تحقیق حاضر به بررسی بخشی از اشعار دفاع مقدس می‌پردازد و با بررسی سبک رباعیات آن، قسمت مهمی از آثار ادبی دوره را مطالعه می‌کند. برای این کار، رباعیات دفاع مقدس پس از گزینش از میان مجموعه رباعیات سروده شده در سه دهه اخیر، ذیل موضوعات مشخص، تنظیم شده است. با شناسایی ویژگی‌های سبکی هر رباعی، نمونه‌هایی برای هر خصیصه با توضیحاتی مجمل ارائه شده است. جمع‌بندی این موارد سبک رباعیات دفاع مقدس را معین می‌سازد.

پس از بررسی، این نتیجه حاصل شد که رباعیات دفاع مقدس ساده و غیرمکتلفانه سروده شده است. از تجربیات گذشته بهره گرفته و پختگی یافته است. ویژگی‌های سبک خراسانی و عراقی در این رباعیات به خوبی قابل مشاهده است. دو عنصر مذهب و جنگ بر محتوای آن‌ها سایه افکنده و شاعران توانسته‌اند با ترکیب دو لحن حماسی و غنایی اشعاری پخته و قدرتمند بسرایند و قابلیت‌ها و ویژگی‌های جدیدی از رباعی سرایی را عرضه کنند.

برای ارجاع به این مقاله از عبارت زیر استفاده کنید:

Saderi, T., & Akbari, M. (2025). – Analysis and Stylistic Analysis of Holy Defense poets. *Strategic Studies of Women, Defense and Peace*, 2(6) 1-1 & DOI:**** (In Persian)

مقدمه

شعر دفاع مقدس قسمت مهمی از اشعار حوزه ادبیات پایداری و مقاومت را تشکیل می‌دهد. یکی از قالب‌های مهم این دوره که آثار قابل توجهی در آن سروده شده است، رباعی است. پژوهش‌های زیادی در حوزه غزل دفاع مقدس انجام گرفته اما به نظر می‌رسد در حوزه رباعیات دفاع مقدس هنوز جا دارد پژوهش‌هایی انجام گیرد. در این پژوهش رباعیات دفاع مقدس مورد تحقیق و بررسی قرار می‌گیرد و به لحاظ ساختاری، زبانی و فکری سبک شناسی می‌شود.

بیان مسأله

پدیده‌های اجتماعی در طول تاریخ بر ادبیات شفاهی و کتبی هر قومی تأثیر غیرقابل انکار گذاشته است. آثار ادبی سرشار از عواطف و احساسات شاعران، نویسندگان و مردم است. اشرافی‌گرایی، توجه به تاریخ و شکوه باستانی و پایبندی به باورهای اساطیری در ادبیات کلاسیک، تغزل و عاشقانه سرایی در ادبیات لیریک، گرایش به مذهب و تصوف و فلسفه در ادبیات عرفانی و فلسفی و اهمیت دادن به مسائل و مشکلات عامه مردم در ادبیات معاصر، همه متأثر از وضعیت حاکم و پدیده‌های اجتماعی آن دوره است. ادبیات دفاع مقدس هم در نظم و هم در نثر توانسته است آثار موفق و بارزشی خلق کند. نمونه‌های آثار منظوم در حوزه دفاع مقدس، در اغلب قالب‌های شعری سروده شده است که در پژوهش حاضر به آثار منظوم در قالب رباعی پرداخته شده است. رباعی یکی از قالب‌های شعری است در بحر هزج مثنی، دارای چهار مصرع که دو مصرع بیت نخست با مصرع دوم بیت دوم باید هم قافیه باشد. واژه‌ی رباعی به معنی «چهارتایی» است؛ در متون قدیمی از این نوع شعر با عنوان «ترانه یا دوبیتی» یاد شده است. (شمیسا، ۱۳۷۴: ۱۳-۱۶) می‌توان گفت شروع حرکت ظلم‌ستیزانه دوره مشروطیت، شروع ادبیات مقاومت در دو سده اخیر است. شعر دفاع مقدس یکی از بخش‌های ادبیات مقاومت معاصر و شاید مهم‌ترین بخش آن است که توانسته توجه شاعران متعدد کشورمان را به خود جلب کند. شعر این دوره آمیزه‌ای از ادبیات حماسی و غنایی است که به جهت اختصاص آن به میهن عزیزمان و پیوندش با حادثه عظیم کربلا، ویژگی‌های خاص خود را دارد. شعر دفاع مقدس شعری زنده است که هنوز شاعران در این حوزه آثار بدیع و زیبایی می‌سرایند. شناختن سبک شعری این دوره می‌تواند ما را با بخش مهمی از ادبیات پایداری آشنا کند. از سوی دیگر به علت تعهد ادبیات دفاع مقدس به ارزش‌های انقلاب اسلامی، گسترش ادبیات در این حوزه می‌تواند روایتی راستین در رشادت‌های رزمندگان در جبهه‌های نبرد حق علیه باطل برای نسلی که زمان جنگ را درک نکرده‌اند، ارائه دهد و تعلقات دینی مردم ایران و میهن دوستی ایشان را به شکلی صحیح روایت کند.

اهمیت و ضرورت

شعر دفاع مقدس یکی از بخش‌های ادبیات مقاومت معاصر و شاید مهم‌ترین بخش آن است که تا حدودی توانسته توجه شاعران متعدد کشورمان را به خود جلب کند. با وجود گذشت بیست و هفت سال از دوران دفاع مقدس، ادبیات دفاع مقدس هنوز ادامه دارد و چه در حوزه نثر و چه در حوزه نظم آثار فاخری خلق کرده است. در حوزه نظم، شاعران نخست با حفظ روحیه دشمن ستیزی و با بیان حماسی، ذهن و تفکر جوانان را برای مقاومت آماده نگهداشته‌اند و با نوشتن عواطف و یاد و خاطره شهدا، جانبازان و رزمندگان، با لحنی عاشقانه و غنایی حس و حال جبهه‌های نبرد حق علیه باطل را در اذهان زنده نگهداشته‌اند. با وجود این هنوز مردم و نسل جوان با ادبیات دوران دفاع مقدس آن چنان که شایسته است، آشنا نیستند. تحقیق حاضر به بررسی بخشی از اشعار دفاع مقدس می‌پردازد و با بررسی سبک رباعیات آن، قسمت مهمی از آثار ادبی این دوره را مطالعه می‌کند.

اهداف

این پژوهش بخشی از ادبیات دفاع مقدس را مورد تحقیق قرار می‌دهد و به شناخت بهتر شعر دفاع مقدس کمک می‌کند. با بررسی رباعیات این دوره گروهی از شاعران دفاع مقدس معرفی می‌گردد. همچنین امکان آشنایی با احساسات و روحيات

سرایندگان رباعیات، از روی مضامین شعری تفکیک شده میسر می‌شود. این تحقیق به سبک‌شناسی گونه‌ای از شعر فارسی می‌پردازد و بخشی از ادبیات دفاع مقدس را مورد تحلیل قرار می‌دهد و تفکر شیفتگان روش و منش شهیدان، جانبازان و رزمندگان دفاع مقدس را ترویج می‌دهد.

چارچوب نظری تحقیق

تعریف شعر مقاومت

شعر مقاومت شعری است که اندیشه انسان را به اصالت خود برگرداند و با تفکرات دینی و اندیشه‌های اصیل ظلم‌ستیزی آشنا کند و انسان را علیه ستمگران زمان بشوراند. شعر مقاومت شعری است که انسان را تشویق می‌کند که در برابر بیگانه و متجاوز تسلیم نشود و مقاومت کند.

مضامین رباعیات دفاع مقدس

مضامین رباعیات دفاع مقدس این موارد است: پیروی از اولیای الهی (امیر مؤمنان (ع)، امام حسین (ع)، رهبری امام خمینی (ره)، انتظار امام مهدی (عج)، ترغیب برای ایستادگی و نبرد، تقویت ایمان و روحیه ظلم‌ستیزی و استقامت، وصف رزمندگان، وطن دوستی، خودسازی و وحدت، رجز، وصف شهیدان و پاک‌ی و صداقت، اخلاص و ایثار و مقام و راه آن‌ها، شهادت طلبی، جانبازی، شهدای گمنام، احساسات هم‌زمان و خانواده شهیدان، مرثیه شهیدان، غلبه خون بر شمشیر، آزادگان و تفحص اجساد شهیدان مفقودالجسد است.

ویژگی‌های شعر دفاع مقدس

می‌توان گفت شعر دفاع مقدس در دامن شعر انقلاب رشد و نمو یافت و لازمه بررسی شعر دفاع مقدس شناخت شعر انقلاب اسلامی است. منوچهر اکبری درباره شعر انقلاب می‌نویسد: «شاعر روزگار ما تا حد زیادی از قید کنایه‌پردازی و سمبلیسم و لفظ‌گرایی رها شده است.» (اکبری، ۱۳۷۱: ۱۶) شعر دفاع مقدس نیز مانند شعر انقلاب دارای صراحت بیان و بی‌پیرایگی زبان است. شعری وزین و محبوب و در عین حال طوفانی است. برومند و استوار، معصوم و پویا و زنده و آمیزه‌ای است از عشق و عرفان و حماسه.

شعر دفاع مقدس نیز مانند شعر انقلاب از جهت تأثیرپذیری شاعران از معارف و فرهنگ اسلام و نمود صبغه‌ها و جلوه‌های اسلامی و مذهبی در عناصر و واژگان شعری، اقبال به آن در حدی است که باید گفت: «یکی از بارورترین و غنی‌ترین خانواده‌ها از عناصر شعری در این زمینه تشکیل شده است» (اکبری، ۱۳۷۱: ۱۲)

سبک شعر دفاع مقدس

در شعر دفاع مقدس همانند شعر انقلاب قالب‌های مختلف شعری برای بیان مفاهیم و مضامین مورد نظر استخدام شده است. اکبری درباره رونق رباعی و دوبیتی می‌نویسد: «اگرچه در اشعار عاشقانه قبل از انقلاب، بعضی‌ها به دوبیتی و رباعی رو آورده بودند اما اقبال شاعران به این قالب شعری و استخدام آن‌ها در خدمت مفاهیم بلند و معنوی و انقلابی و حماسی و رمزی قابل توجه است تا آن‌جا که اکثر شعرا در قالب رباعی طبع آزمایی کرده‌اند.» (همان: ۱۱-۱۲)

پیشینه

منوچهر اکبری، در کتابی تحت عنوان «نقد و تحلیل ادبیات انقلاب اسلامی» نظم و نثر پس از انقلاب را از ابعاد موضوع، متن و گوینده بررسی کرده است. اکبری در حوزه شعر، امام خمینی (ره) را محور کار خویش قرار داده و اشعار سروده شده هنگام ورود وی، پیروزی انقلاب اسلامی، حیات امام و رحلت او را تحلیل کرده است.

ساعده باقری در کتاب «شعر امروز» اشعار پس از انقلاب را از حیث روند، قالب و صاحبان اثر مطالعه کرده و بخش مستقلی راجع به رباعی در آن قرار داده است. باقری رباعی سرایان موفق دوره پس از انقلاب را معرفی کرده و نمونه‌ای از آثارشان آورده است. کتاب «رباعی امروز» تألیف محمدرضا عبدالملکیان کتاب جامعی است که نگاهی دقیق به رباعی پس از انقلاب می‌اندازد و به مخاطب دیدی درست می‌دهد. عبدالملکیان حضور اندیشه، عاطفه و تخیل در شعر، پویایی زبان، ارتباط منطقی چهار مصرع رباعی و تکان‌دهندگی مصرع چهارم آن، هماهنگی پیام شعر با ارزش‌های اسلامی و در نهایت پرهیز از شعارزدگی را معیار کار خود قرار داده است.

سیدعلی میرافضلی، در کتابی با نام «گوشه تماشا» به گردآوری رباعیات برجسته از زمان نیما تا دوره اخیر پرداخته و با مقدمه‌ای مبسوط، سیر رباعی قبل از انقلاب و پس از آن را مورد بررسی قرار داده است.

«مجموعه مقالات فرهنگ عاشورایی و ادبیات پایداری» هم کتابی است که چندین مقاله مفید در زمینه قالب‌های شعر فارسی پس از انقلاب دارد. حسن قاسمی در کتاب «صور خیال در شعر مقاومت» نگاهی بدیعی به اشعار این دوره انداخته است.

جعفر مؤذن در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد با عنوان «بررسی و تحلیل سبک‌شناسی آثار علیرضا قزوه» نخست به تعریف سبک‌شناسی پرداخته سپس با معرفی علیرضا قزوه به زندگی ادبی و آثارش اشاره کرده و بعد آثار ادبی قزوه را از سه جنبه زبانی، ادبی و فکری مورد بررسی قرار داده است.

غلامرضا کافی در مقاله‌ای با عنوان «ویژگی‌های سبکی منظومه‌های دفاع مقدس» قالب مثنوی را در شعر دفاع مقدس مورد واکاوی قرار داده و وضعیت آن را در سه دوره متمایز (آغاز جنگ تا پایان آن، پایان جنگ تا نیمه‌های دهه هفتاد، اواخر دهه هفتاد به بعد) تبیین کرده و حضور نهضت منظومه‌پردازی را با معرفی چهارده منظومه نسبتاً طولانی با موضوع دفاع مقدس به اثبات رسانده است. (۱۳۹۱: ۳۶۳ و ۳۶۵-۳۶۶)

روش

در مرحله نخست این پژوهش، کتاب‌هایی که درباره ادبیات مقاومت، انقلاب اسلامی و دفاع مقدس نوشته شده است، مطالعه و فیش‌برداری شد و کتاب‌ها و آثار حوزه شعر دفاع مقدس و رباعیات معاصر شناسایی گردید. در مرحله بعد با مراجعه به کتب شعر برخی از شاعران و کتب گردآوری شده از رباعیات شاعران معاصر و شاعران ادبیات پایداری، فیش‌برداری از رباعیات آغاز گردید. به هر رباعی عنوانی داده شد و به این ترتیب بیش از پانصد رباعی فیش‌برداری شد. سپس از میان این رباعیات گزینش به عمل آمد و حدود سیصد رباعی با توجه به شاعر و موضوع انتخاب گشت. با بررسی هر رباعی ویژگی‌های جدیدی از رباعیات دفاع مقدس به دست آمد. در مرحله بعدی نکات سبکی در سه حوزه زبانی، ادبی و فکری مرتب شده، برای هر ویژگی توضیحاتی درج گردید و منابع و ارجاعات تنظیم گشت.

سبک‌شناسی رباعیات دفاع مقدس

۱-۵- تقسیم‌بندی

سبک رباعیات دفاع مقدس در سه سطح زبانی، ادبی و فکری به شکل ذیل تنظیم و جمع‌بندی شد: سطح زبانی: پرهیز از عربی‌مآبی و کاربرد فارسی پخته، استفاده از واژگان نظامی، دینی و گاهی اصطلاحات عرفانی، آوردن نام مناطق جنگی،

انسجام ادبی یا هدف قرار دادن هر یک از مصاریع چهارگانه یا ابیات دوگانه در رباعی، رباعیات چهار قافیه‌ای، وجه امری (به مخاطب یا شخص غایب)، کاربرد افعال مضارع و ماضی، استفاده از جملات ساده و مرکب، اقسام صفت، قید و اضافات. سطح ادبی: ترکیبات جدید و بدیع، روی آوردن به مکتب سمبولیسم، آرایش کلام و کاربرد انواع صنایع ادبی، حصر و قصر، وابسته عددی، لحن حماسی و استفاده از واژگان حماسه آفرین، اقتباس از لحن و واژگان شاهنامه فردوسی، تقلید از شاعران بزرگ پیشین از جمله خیام و حافظ، ترکیب سبک قدیم غنایی با لحن جدید پایداری، رجزگویی. سطح فکری: درون‌گرایی و برون‌گرایی، شادی‌گرایی یا غم‌گرایی، خردگرایی یا عشق‌گرایی، عشق زمینی یا آسمانی، معشوق مرد یا زن، ملی‌گرایی یا مذهب‌گرایی، تبلیغ فکر، جهان‌بینی مکتبی یا دید فلسفی، تلقی از مرگ، تلقی از آزادی، خوش‌بینی یا بدبینی، آرزو و مقصود.

۵-۲- نمونه‌های سبکی

۵-۲-۱- پرهیز از عربی مآبی و کاربرد فارسی پخته با این که گمان می‌رفت به علت صبغه مذهبی شاعران دفاع مقدس، کاربرد واژگان عربی و در کل عربی‌مآبی رایج باشد، در سروده‌های حسن حسینی و چند تن دیگر شاهد فارسی پخته و روانی هستیم که بی‌نیاز به کاربرد بیش از اندازه واژگان عربی، توانسته‌اند رباعیات زیبایی بسرایند؛ نمونه:

از دست منه تفنگ تا پیروزی	ننگ است دمی درنگ تا پیروزی
دانی چه بود پیام یاران شهید	این است که جنگ جنگ تا پیروزی
	(محمودی، ۱۳۶۶: ۱۷۸)

در این رباعی تنها یک کلمه (شهید) عربی وجود دارد و باقی کلمات فارسی است. زبان شاعر چنان پخته است که نه دچار سره‌گویی شده و نه لابد از کاربرد واژگان ثقیل عربی مانده است.

۵-۲-۲- استفاده از واژگان نظامی کاربرد واژگان نظامی قدیمی در شاهنامه فردوسی فراوان است اما واژگان جدید نظامی هم‌چون تفنگ، سنگر و ... بدیع است و وفور کاربرد آن یکی از ویژگی‌های ادبیات پایداری به ویژه ادبیات دفاع مقدس است؛ برای نمونه واژگان ذیل کاربرد داشته است:

واژگان قدیمی: پیکار، جنگ، نبرد، کارزار، رزم، قتال، هنگامه، مصاف، سلاح، تیر، چله، خدنگ، شمشیر، تیغ، خنجر، لشکر، زین، زره، رکاب، پهنه، معرکه، عرصه، زخم، جوشن، سپاه، هجوم، شبیخون، سردار، زین و برگ، دژ، آتش، خصم، حریم، دیده‌بانی، زخم زدن.

واژگان جدید: تفنگ، خون تفنگ، جان تفنگ، گلوله، سنگر، مسلسل، باروت، خشاب، سرب، ترکش، معبر، پلاک، پاسدار و شاهد رباعی: رتعبیر کتابند و حدید و میزان یک دست تفنگ و دست دیگر قرآن

ای خصم مرا سر، سرجنگ است هنوز	در چله خشم من خدنگ است هنوز
در ترکش اگر نمانده باشد تیری	زنهار، مرا ناخن و چنگ است هنوز
	(امین پور، ۱۳۶۳، ۵۹)

۵-۲-۳- کاربرد واژگان دینی واژگان دینی و مذهبی در مناجات‌ها، اشعار صوفیانه و مدح و رثای اهل بیت، از دیرباز کاربرد داشته اما در رباعیات حماسی و غنایی ادب فارسی چنین وفوری نداشت. نمی‌توان از ادبیات دفاع مقدس صبغه مذهبی را گرفت و نمود باورهای دینی در این دوره ادبی چشمگیر است؛ برای نمونه واژگان ذیل کاربرد داشته است: ذمعه‌ز، رسالت، اقتدا، لبیک، عروج، امام، قیام، سجاده، تکبیر، ایمان به خدا، کتاب، حدید، میزان، اسوه، قرآن، وضو، فتح، هروله، نماز، حج، طواف، سعی، صفا، منبر، صحن، حسینیه، محشر، غسل، آیه، سوره حمد، جهاد، تطهیر و نمونه: این طرفه دلیران و مجاهد مردان تندیس نبرد و اسوه ایمانند.

۵-۲-۴- اصطلاحات عرفانی

در اشعار دفاع مقدس، معشوق مذکر است و به نوعی رابطه مرید و مرادی مطرح است. سخن از معشوقه و توصیف زیبایی‌های او وجود ندارد مگر به ندرت که شاعر بخواهد شعرش بوی سبک قدیم ادبی بدهد. در اشعار دفاع مقدس مراد یا معشوق عبارت است از: حضرت خداوند، پیامبر(ص)، ائمه(ع)، اولیای الهی، رهبران دینی از جمله امام راحل(ره)، شهدا و جانبازان انقلاب و جنگ تحمیلی. در این میان گاهی به سبک اشعار عرفانی، اصطلاحات مرسوم در آن اشعار، ذکر گردیده است که به برخی رباعیات رنگ و بوی اشعار عرفانی بخشیده است؛ برای نمونه واژگان ذیل کاربرد داشته است:

پیر، جلای روح، مقام، وصل جاودان، وصال معشوق، حدیث وصل، پرده نشین، فنا و ... نمونه:

از کینه به روح خویش صیقل بردند	از پرچم خون به شام مشعل بردند
تا بردم از مقامشان آتش صبح	با نعره سپیده رو به مقتل بردند
	(اوجی، ۱۳۸۰، ۱۱۵)

۵-۲-۵ - آوردن نام مناطق جنگی ذکر نام مناطق عملیاتی و جنگی در غرب و جنوب کشور، از دیگر ویژگی‌های ادبیات دفاع مقدس است؛ برای نمونه واژگان ذیل کاربرد داشته است: رود کارون، دزفول، خرمشهر، شلمچه، فکه؛ مثال:

با منطق آرامش و لذت قهری	تو بستر خونین هزاران نهری
با آن که هزار بار ویران شده‌ای	در خاطر ما هنوز خرمشهری
	(بختیاری ۱۳۹۱: ۴۳)

۵-۲-۶ - انسجام ادبی یا رباعیات چند رکنی ساختار رباعی به شکلی است که شاعر می‌بایست در چهار مصرع خواسته خود را بیان کند. در واقع ساختمانی است با چهار ستون که هیچ ارتباطی با رباعی پیش یا پس از خود ندارد. گاهی میان این چهار مصرع انسجام وجود دارد و همه مصاربع در پی بیان یک مضمونند. اما رباعیاتی داریم که در آن‌ها مصرع‌ها از هم مستقلند و با وجود داشتن اشتراک مضمونی، در معنا مستقلند و با حذف یا تغییر یکی از مصاربع در کلیت رباعی خللی وارد نمی‌شود.

خون تو که لاله رنگ و بو یابد از آن	سر تا سر خاک شستشو یابد از آن
بر پیکر چاک چاک تو بوسه زند	خورشید، مگر که آبرو یابد از آن
	(منصوریان، ۱۳۶۶: ۱۵۵)

در این رباعی، با وجود مضمون مشترک هر بیت ظاهراً از هم مستقل دیده می‌شود اما وجود ضمیر آن گرهی میان دو بیت می‌زند و زنجیره واحدی می‌سازد. این‌جا نیز هدف بیان یک مطلب است و هیچ مصرعی نمی‌تواند مصرع هدف در نظر گرفته شود.

۵-۲-۷ - رباعیات چند رکنی در این گونه رباعی‌ها، مصاربع از هم استقلال دارند؛ برای نمونه در رباعیات چهار رکنی هر چهار مصرع از هم استقلال دارند. نمونه:

بنگر به شکوه سوی حق تاختنش	بر قله عشق پرچم افراختنش
فتح است درین معرکه سر دادن او	برد است در این میانه جان باختنش

۵-۲-۸ - هدف قرار دادن هر یک از مصاربع چهارگانه یا ابیات دوگانه در برخی از رباعی‌ها، هدف سراینده تنها یک مصرع یا یک بیت است و مصاربع بعدی برای توضیح بیشتر، تکمیل گفتار یا پرکردن قالب آمده است. در ذیل نمونه‌ای از هدف رباعی مصرع‌ذخست آمده است:

محکم دژ استقامت کشور ماست
ستواره چو کوه آهنین در بر ماست
(براتی پور، ۱۳۹۱: ۴۵)

دزفول که شهر قهرمان پرور ماست
از آتش خصم دون هراسش نبود

۵-۲-۹- رباعیات چهار قافیه‌ای در آغاز پیدایش نظم ادبی، رباعی‌ها بیشتر چهار قافیه‌ای بود و به تدریج از رواج رباعیات چهار قافیه‌ای کاسته شده است و رباعی در ساختار سه قافیه‌ای رونق گرفته است. در میان رباعیات دفاع مقدس، چند نمونه از رباعیات چهار قافیه‌ای دیده می‌شود:

ور غرقه به خون شویم در پهنه جنگ
بهتر ز هزار نام آلوده به ننگ
(مردانی، ۱۳۶۶: ۱۲۶)

گر عرصه زندگی به ما گردد تنگ
ک نام به خون نوشته بر سینه سنگ

۵-۲-۱۰- وجه امری (به مخاطب یا شخص غایب) برخی از افعال رباعیات دفاع مقدس امری است. اکثر آن‌ها امر حاضر یا امر به دوم شخص است اما کم نیست شمار رباعیاتی که در آن‌ها امر به اول شخص یا سوم شخص هم دیده می‌شود. نمونه:

پا در گذر حادثه باری بگذار
این تخته به رسم یادگاری بگذار
(محمودی، ۱۳۶۶: ۱۰۹)

در معرکه پای پایداری بگذار
هان تیغ مکش برون و در سینه خصم

۵-۲-۱۱- کاربرد افعال مضارع و ماضی بیشتر افعال به کار رفته در رباعیاتی که در زمان جنگ سروده شده، مضارع است مگر آن دسته که به یاد و خاطره شهیدان پرداخته است. رباعیاتی که بعدها در حوزه دفاع مقدس گفته شده و بیشتر مضمون پاسداشت مقام شهدا را شامل می‌شود، افعال ماضی دارد؛ نمونه برای افعال مضارع:

ای دوست بیا سرود وحدت خوانیم
ما عاقبت تفرقه را می‌دانیم
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۶۴)

تا بر سر گور خصم دست افشانیم
تکرار خطا دوباره ما را نسزد

۵-۲-۱۲- استفاده از جملات ساده و مرکب

کاربرد جملات ساده و مرکب در رباعیات دفاع مقدس در حد معقول است و به فراخور کلام از هر دو گونه بهره گرفته شده است اما با توجه به ساختار رباعی و سادگی کلام شاعران پایداری، تعداد جملات ساده بیشتر از مرکب می‌باشد؛ نمونه برای جملات ساده:

شیران حریم بیشه‌زار سحرند
فریاد بلند آبشار سحرند
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۵۶)

خصم شب تار و پاسدار سحرند
با حنجره‌شان سرود سرخ فلق است

۵-۲-۱۳- اقسام صفت، قید و اضافات از صفت‌ها، قیدها و اضافات به اندازه و به جا بهره گرفته شده است، برای صفت بیانی ساده، فاعلی، مفعولی، نسبی، مرکب، شمارشی و گروه وصفی نمونه‌هایی می‌توان یافت مانند:

بهتر ز هزار نام آلوده به ننگ

یک نام به خون نوشته بر سینه سنگ

(مردانی، ۱۳۶۶: ۱۲۶)

برای اقسام قیده‌ها هم‌چون متمم قیدی، زمان، مکان، مقدار، کیفیت، حالت، آرزو(تمنا)، تأسف، تکرار، پرسش، تردید، اختصار و نغی هم می‌توان نمونه‌هایی یافت؛ مانند:

با حنجره بریده در مسلخ عشق
فریاد حیات جاودان داد شهید
آران، ۱۳۹۱: ۱۵)

برای اقسام اضافات هم‌چون اضافه تخصیصی، ملکی، بیانی، توضیحی، ظرفی، اقترانی، تشبیهی و استعاری نیز می‌توان نمونه‌هایی یافت، مانند:

در معرکه پای پایداری بگذار
پا در گذر حادثه باری بگذار
(محمودی، ۱۳۶۶: ۱۰۹)

۵-۲-۱۴- ترکیبات جدید و بدیع ادبیات دفاع مقدس صرفاً تقلید از قدما نبوده و بر حسب مقتضیات زمان، از ترکیبات جدید و بدیعی بهره برده‌است. گروهی از این عبارات متعلق به ادبیات دو قرن اخیر است که در ادبیات سنتی رواج نداشت. گروهی نیز متعلق به زبان عامیانه و ادبیات شفاهی است که در ادبیات مکتوب رایج نبود. گروهی دیگر هم از زبان شاعران دوره دفاع مقدس وارد ادبیات فارسی شده است. واژه‌های نظامی هم‌چون سنگر، مسلسل، باروت، خشاب و ... مختص چند دهه اخیر است و هیچ کاربردی پیش از این نداشت. نمونه‌های دیگر عبارتند از: مرغ شباهنگ، قراول، گل‌زخم، صد علقمه لبیک زلال، تاریخ تکرار می‌شود، بسیجی، یکه سوار فجر، بانگ محمد(ص)، بانگ امام نور، یا علی ادرکنی، شیطان بزرگ، سازش بره و گرگ، خون نامه، مرغ سحرخوان، قاموس لغت، خط بطلان، پاسداری، هفت سین، تربت لاله‌ها، کودک مرگ، قلک دوزخ، جانبازی، ضربان خدا، کوچه مغز استخوان، با شهادت آغاز شدن، شستشو با نفس، اشاره عشق، حیثیت کسی را به بازی گرفتن، همسایه دیوار به دیوار، سجاده به روی آتش انداختن، این هدیه کوچکی است از ما بپذیر، آیه یأس خواندن، جان کسی را در شیشه کردن، دفترچه خاطرات، نعره خون، خون را با خون شستن، هوایی شدن دل، کرب و بلا، پاییز دلان و ... ؛ مانند:

خورشید که در اوج فلک خانه اوست
همسایه دیوار به دیوار شماسست
(قزو، ۱۳۸۷: ۳۵)

۵-۲-۱۵- روی آوردن به مکتب سمبولیسم مکتب سمبولیسم، مکتبی است که در آن شاعر برای توصیف، طرز بیانی را به کار می‌برد که به جای اشاره مستقیم به موضوعی، آن را غیرمستقیم و به واسطه موضوع دیگر بیان می‌کند. (چدویک، ۱۳۸۸: ۹) پیروان مکتب سمبولیسم بر این باورند که خواننده نباید از شعر معنی خاص و روشنی بخواهد، بلکه باید بنا به روحیه خودش چیزی از آن درک یا احساس نماید. سمبولیست‌ها در شعر احتیاجی به زبان صریح و روشن ندارند، هم قواعد دستوری زبان و هم قواعد بلاغی را نادیده می‌گیرند. (زرین کوب، ۱۳۸۹: ۸۲)

شعر ادبیات دفاع مقدس، شعری متعهد است بدین معنا که صورت و محتوای شعر در یک راستاست؛ با این وجود گاهی از زبان نمادین و سمبولیک برای زیبایی شعر بهره جسته است. نمونه: شقایق سمبول داغ‌داری، خون نماد از جان گذشتن، آیین سمبول نمایش شفاف وقایع، تاریخ نماد قدمت.

رویده گل شقایق از سینه خون
اندیشه کن از قیام دیرینه خون
با دیده طوفانی تاریخ نگر
آینده خاک را در آیین خون

(مردانی، ۱۳۶۶: ۱۶۲)

۵-۲-۱۶- آرایش کلام

ادبیات دفاع مقدس، عموماً در کاربرد صنایع ادبی دچار تکلف و زیاده روی نشده است. آرایه‌های متنوعی در رباعیات دفاع مقدس دیده می‌شود. برای هر یک از صنایع تشبیه، استعاره مصرحه، استعاره مکنیه، استعاره تبعیه، مجاز، کنایه، جناس، اشتقاق، شبه اشتقاق، موسیقی شعر، واج‌آرایی، جمع، رد القافیه، مراعات‌النظیر، حسن تعلیل، حسن طلب، ایهام، توریه، تضاد، مبالغه، اغراق، لف و نشر، ارسال المثل، پارادوکس، تکرار، مناظره، قیاس، تلمیح و طنز نمونه‌هایی وجود دارد. مانند:

آن روز که چون ماهی بی‌تاب شدیم
در جوشش جاودانه چون آب شدیم
(امین پور، ۱۳۶۳: ۶۴)

با نگاهی به علم معانی برای حصر و قصر و حذف نهاد نیز نمونه‌هایی یافته شد:

حاشا که به جز حرف تو حرفی بزنم
این حنجره ارزانی فریاد تو باد
(حسینی، ۱۳۶۳)

بنگر که چگونه «من» رها کرد و گذشت
از خویش بریده عزم «ما» کرد و گذشت
«هل من ...» چو شنید پای در راه نهاد
بر خون حسین اقتدا کرد و گذشت
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۴۴)

۵-۲-۱۷- وابسته عددی و وابسته‌های عددی در ادبیات دفاع مقدس به نوبه خود جدید و بدیع است؛ نمونه برای یک کربلا شهید:

یک کرب و بلا پر از حضور شهیدا
سر تا سر این دشت پر از عباس است
(اخوان ارمکی، ۱۳۹۱: ۲۱)

۵-۲-۱۸- لحن حماسی و استفاده از واژگان حماسه‌آفرین رباعی در سده‌های نخست شعر فارسی غنایی بود که در این میان سهم رباعیات عرفانی و فلسفی بیشتر بود. رفته رفته رباعیات فلسفی کاهش یافت و رباعیات تغزلی جای آن را گرفت به طوری که در قرن نهم به بعد بیشتر رباعیات عرفانی و تغزلی (عشق آسمانی و زمینی) چشمگیر است. حماسه در قالب رباعی بسیار نادر است و در میان رباعیات عطار یا رباعیات منسوب به قتال خوارزمی چند نمونه یافته می‌شود. یکی از ویژگی‌های ادبیات دفاع مقدس گسترش ادبیات حماسی در قالب رباعی است که با آوردن ترکیبات حماسه‌آفرین مانند واژگان نظامی یا صحبت از جنگ و پیروزی و شکست، شاعر می‌تواند این لحن را در شعر بیافریند. برای نمونه واژگان ذیل حماسه آفرینند: خروش، فریاد، بلندی، کوه، اوج، شکوه دلیر، مجاهد، مرد، حدید، نبرد، تفنگ، پیروزی، جنگ، شهید، خصم، کارزار، نبرد، حماسه، تیغ حیدری، ره قتال، بانگ یاعلی، برخاستن، خیبرگرفتن، استقامت، غیرت، شهادت، گردن افراشته، اوج غرور، راست قامت، خصم، پاسدار، شیر، حریم و ...؛ مانند:

وقت است که تیغ حیدری برگیریم
در پیش ره قتال دیگر گیریم
با بانگ بلند یا علی برخیزیم
از بعث یهود باره خیبر گیریم
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۵۸)

۵-۲-۱۹- اقتباس از لحن و واژگان شاهنامه فردوسی استفاده از برخی واژه‌های حماسی پرکاربرد در شاهنامه فردوسی خود می‌تواند بر لحن حماسی شعر بیفزاید. نمونه برای واژه‌های رکاب، توسن و جوشن در کنار واژه‌هایی چون تیغ عریان، عرصه و زخم:

خورشید، رکاب توسنش بود و گذشت	مهتاب، شکفته بر تنش بود و گذشت
پیراهن زخم جوشنش بود و گذشت	از عرصه تیغ‌های عریان، اما
(عباد، ۱۳۶۶: ۳۹)	

۵-۲-۲۰- تقلید از شاعران بزرگ پیشین از جمله خیام، حافظ و مولوی مشهورترین رباعی‌سرای ایران خیام است و شاعران دفاع مقدس در سرودن برخی رباعیات، نظری هم به رباعیات منسوب به خیام داشتند؛ نمونه:

این قافله با همسفران می‌گذرد	چون ابر که آرام و روان می‌گذرد
برخیز که بی امان زمان می‌گذرد	هنگامه جنگ است نه هنگام درنگ
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۷۱)	

عبارت «این قافله»، اشاره به گذر زمان و ردیف رباعی اقتباسی است از یک رباعی منسوب به خیام: (رشیدی، ۱۳۷۲: ۱۲۶)

دریاب دمی که با طرب می‌گذرد	این قافله‌ی عمر عجب می‌گذرد
پیش‌آر پیاله را که شب می‌گذرد	ساقی غم فردای حریفان چه خوری

تضمین

خواهد که دهد سر به دم خنجر دوست	آن مرغ که پر زند به بام و در دوست
سر دوست ندارد آن که دارد سر دوست	این نکته نوشته‌اند بر دفتر عشق
(امین‌پور، ۱۳۶۳: ۳۹)	

که اقتباسی است از رباعی ذیل:

هم خسته شود در آخر از خنجر عشق	هر دل که طواف کرد گرد در عشق
سر دوست ندارد آن که دارد سر دوست	این نکته نوشته‌ایم بر دفتر عشق
(دستگردی، ۱۳۱۹: ۱۲۶)	

۵-۲-۲۱- ترکیب سبک قدیم غنایی با لحن جدید پایداری مقصود ادبیات پایداری تغزل نیست دعوت به مقاومت و بیان حماسه‌ها، دلاوری‌ها و روحیات رزمندگان است اما گاهی این روحیات، عواطف و احساسات به تبعیت از سبک قدیم غنایی، به صورت تغزلی سروده شده‌است؛ نمونه: آغوش سحر، تشنه دیدار، نور رخسار

مهتاب خجل ز نور رخسار شماست	آغوش سحر تشنه دیدار شماست
همسایه دیوار به دیوار شماست	خورشید که در اوج فلک خانه اوست
(قزوه، ۱۳۸۷: ۳۵)	

۲۲-۲-۵ - رجزگویی طبیعت حماسه رجزگویی است. در رباعیات دفاع مقدس هم این مورد دیده می‌شود. نمونه:

از گوشه چشم یک نظر اندازیم
یا خصم، خود از دست سپر اندازد
در خرمن دشمنان شرر اندازیم
یا ما ز تنش، دست و سپر اندازیم
(امین پور، ۱۳۶۳: ۶۲)

۲۳-۲-۵ - درون‌گرایی و برون‌گرایی شاعران دفاع مقدس اکثراً برون‌گرایند؛ یعنی انزوا طلب نیستند و دنبال افکار و عقاید جدید نمی‌گردند، بلکه اهل عملند، اجتماعی‌اند و درد اجتماع را از جان و دل لمس می‌کنند؛ اهل خطر کردن هستند و آماده نبرد با دشمنند و به دین و باور نیاکان خویش پایبندند. به جای جور و جفای معشوق از درد اجتماع می‌گویند؛ نمونه:

یاری که پر از خون جگر شد جامش
این بود به روز واپسین پیغامش
آن کس که ره حسین را می‌پوید
شهد است شرنگ عاشقی در کامش
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۳۸)

۲۴-۲-۵ - شادی‌گرایی یا غم‌گرایی شاعران دفاع مقدس با وجود جنگ و مشکلات عدیده‌ای که در زمان جنگ در جامعه می‌دیدند، شادی‌گرا بودند. در باور شاعران دفاع مقدس، شهادت، سعادت است و در برابر مصائب باید مردم را به مقاومت و توکل و شکر خدا دعوت نمود. غم و یأس جز شکست نتیجه‌ای ندارد. خون شهید بر شمشیر دشمن پیروز است؛ نمونه: همواره ستیزه با ستم پیشه ماست ما منبع نور ناب بی پایانیم اتکال به خداوند متعال و توسل به ائمه اطهار نیز از ویژگی‌های همین طرز فکر است. نمونه:

با زمزمه سرود یارب رفتند
چون تیر شهاب در دل شب رفتند
تا زنده شود رسالت خون حسین(ع)
با نام شکوهمند زینب(س) رفتند
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۶۲)

۲۵-۲-۵ - خردگرایی یا عشق‌گرایی شاعران دفاع مقدس بیشتر عشق‌گرا هستند. آنان با آگاهی از ادبیات عرفانی، فانی خود را وصال با معشوق می‌دانند. به این دلیل به پای گذاشتن روی منویات نفس تأکید می‌کنند؛ نمونه:

بنگر که چگونه «من» رها کرد و گذشت
از خویش بریده عزم «ما» کرد و گذشت
«هل من ...» چو شنید پای در راه نهاد
بر خون حسین اقتدا کرد و گذشت
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۳۴)

۲۶-۲-۵ - عشق زمینی یا آسمانی، معشوق مرد یا زن در شعر دفاع مقدس، عشق آسمانی است و معشوق مذکر است. در بیان جزئی‌تر تفاوت شعر غنایی مقاومت با شعر صوفیانه چنین است:

۱ - غیرت عشق در شعر صوفیانه مانع از این می‌شود که شاعر نام معشوق را بیاورد حتی اگر معشوق خدا باشد، در حالی که در شعر مقاومت چنین حجابی میان عاشق و معشوق نیست.

۲ - در شعر مقاومت، معشوق مذکر است مانند خدا، پیامبر و خاندان او، رهبر، شهدا، مردم و کشور (البته در مورد خدا مرتبه عابدی و معبودی حفظ می‌شود و در مورد رهبر حالت مریدی و مرادی غلبه دارد) در حالی که برخی فرق صوفیه مجاز را پلی برای رسیدن به حقیقت می‌دانند و از داشتن معشوق زمینی نیز ابایی ندارند.

۳- شاعران انقلاب و دفاع مقدس عموماً افراد متشرع شیعه هستند. در متون نثر عرفانی نیز به مذهب و احکام دینی پرداخته شده است ولی در شعر صوفیانه اعتقاد قلبی و عشق به خدا کفایت می‌کند و سخنی از مذهب و احکام دینی نمی‌رود. ۲۷-۲-۵- ملی‌گرایی یا مذهب‌گرایی در شعر دفاع مقدس صبغه مذهب بیشتر از ملی‌گرایی است. شعر دفاع مقدس، حفظ انقلاب اسلامی و کشور اسلامی را می‌طلبد و همیشه خداگو و خداجوست. از آیات و احادیث و اقوال بزرگان دین در شعر استفاده می‌کند؛ شعارهایش از دین گرفته شده و الگویش بزرگان دین است. ادبیات پایداری، ادبیات متعهد است و شاعران دفاع مقدس عموماً افراد متدینی هستند که به حفظ و نشر ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران تعهد اخلاقی دارند. از این رو توسل به خاندان نبی اکرم(ص) در اشعار ایشان نمود فراوانی دارد.

۲۸-۲-۵- تبلیغ فکر

ادبیات فارسی در فرهنگ اسلامی تولد یافته و بالیده است و بیش از هر کتابی، قرآن و احادیث مشهور نبوی بر آن تأثیر گذاشته است. ادبیات دفاع مقدس با توجه به طبیعت مذهبی بودنش، علاوه بر تأثر از آیات و احادیث و ادعیه، از شعارهای رایج زمان جنگ هم متأثر است. شاعران دفاع مقدس با توجه به صبغه مذهبی‌شان در پی نشر تفکر اسلامی هستند. نمونه: جنگ جنگ تا رفع فتنه از عالم که مأخوذ است از آیه «وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ».

فریاد بلند جنگ تا پیروزی
از حنجره تفنگ‌مان می‌آید
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۶۰)

۲۹-۲-۵- جهان‌بینی مکتبی یا دید فلسفی شاعران دفاع مقدس بیشتر مکتبی‌اند و جهان‌بینی آن‌ها دیدگاه یک شیعه اثناعشری متشرع است. به این دلیل مرتباً وقایع جنگ تحمیلی را به برخی جنگ‌های صدر اسلام تشبیه می‌کنند و با آوردن نام آن‌ها تلمیحی به وقایع آن زمان دارند. نمونه: تلمیح به ضربت خوردن حضرت امیر(ع)

من همچو علی مهر سجودم خون‌است
چون مرغ شباهنگ سرودم خون‌است
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۴۰)

۳۰-۲-۵- تلقی از مرگ شعر دفاع مقدس مرگ را پایان زندگی نمی‌داند بلکه شهادت را آغاز حیات دیگر می‌شمارد. با استناد به آیه «وَلَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ» در شعر دفاع مقدس، ترسی از مرگ مشاهده نمی‌شود. نمونه:

در جاری رود عشق تطهیر شدند
چون چشمه رها ز خاک دلگیر شدند
شفاف به شکل آبشاری ز شکوه
از خویش گذشتند و سرازیر شدند
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۴۷)

۳۱-۲-۵- تلقی از آزادی بیشتر رزمندگان جنگ، داوطلبانه و به اختیار خود عازم میدان نبرد شده بودند. اینان نمی‌خواستند گرفتار قید و بند رژیم بعثی عراق گردند و آزادی را در شهادت جستجو می‌کردند. این مسأله نیز در اشعار دفاع مقدس نمود دارد؛ نمونه:

خورشید به خون شکفته همزادش بود
پرواز پری ز فکر آزادش بود
(مردانی، ۱۳۸۳: ۱۳۸)

۵-۲-۳۱- خوش‌بینی یا بدبینی

شاعران دفاع مقدس خوش‌بین هستند. شعر دفاع مقدس مملو از اشعار عاطفی درباره شهادت و خون دادن و جان سپردن است اما در همه این اشعار امید موج می‌زند و سخن از زندگی جاودانه و آخرتی آبادان است. در شعر مقاومت نشانی از شکست و دلسردی نیست. نمونه:

گر جهد کنی و عازم راه شوی
بر قله «فتح» می‌نشینی تو اگر
از اوج و نشیب راه آگاه شوی
فریادگر «نصر من الله» شوی
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۵۷)

۵-۲-۳۲- آرزو و مقصود رزمندگان هشت سال مردانه جنگیدند و چه آرزوهایی برای بازماندگان به جا ماند! آن‌هایی که آرزوی پیوستن به یاران شهیدشان را داشتند اما از قافله عقب ماندند و جز حسرت به دلشان نماند. شعر دفاع مقدس این آرزوی رزمندگان و بازماندگان را بیان می‌کند. نمونه:

ای کاش سخن آینه جانم بود
دل، تنگ‌شد از نفاق دیرین، ای کاش
جان عرصه ترک‌تاز جانانم بود
یک ذره صداقت شهیدانم بود
(حسینی، ۱۳۶۳: ۱۷۲)

نتیجه‌گیری

در رباعیات دفاع مقدس، عربی‌مآبی وجود ندارد. در این اشعار هم واژگان نظامی و هم واژگان مذهبی به وفور به کار رفته است. اصطلاحات عرفانی به مقدار کم دیده می‌شود. نام مناطق جنگی و شهدا در برخی اشعار آورده شده است. در میان رباعیات دفاع مقدس، رباعیات منسجم و چندرکنی به صورت متنوع دیده می‌شود که در این میان وجود تعدادی رباعی یک رکنی حائز اهمیت است. مصرع یا بیت هدف در این رباعیات هم گوناگون است و مصرع هدف، در مصرع چهارم منحصراً نشده است. تعداد رباعیات چهارقافیه‌ای کم است و اکثراً سه قافیه‌ای است.

در تعداد کاربرد افعال ماضی و مضارع، غلبه با فعل مضارع است. از جملات ساده و مرکب به شکل معقول استفاده شده است و غلبه با جملات ساده است. در استفاده از صفت‌ها، قیدها و اضافات نیز ویژگی خاصی ملاحظه نمی‌شود؛ هر یک از انواع صفت، قید و اضافه در مکان مقتضی به کار رفته است و هیچ ابهام و تعقیدی ندارد. ترکیبات جدید و بدیع در اشعار بعد از انقلاب بسیار دیده می‌شود و رباعیات دفاع مقدس نیز جدا از این مقوله نیست. استفاده از سمبول‌ها باعث ابهام در محتوا نشده است. صنایع ادبی متنوع در رباعیات یافته می‌شود.

اشعار مقاومت در دو لحن حماسی و غنایی سروده شده است. برای ایجاد لحن حماسی از واژگان حماسه آفرین و پرکاربرد در شاهنامه فردوسی استفاده شده و برای ایجاد لحن غنایی از واژگان پرکاربرد در غزل‌ها و رباعیات عاشقانه بهره گرفته شده است و سبک قدیم و جدید با هم ترکیب یافته است. تضمین و اقتباس از سروده‌های خیام، حافظ و مولوی به وفور دیده می‌شود.

در سطح فکری رباعیات دفاع مقدس برون‌گرا، طالب شادی، عشق و مذهب است. تفکر شاعران مکتبی است و تبلیغ مکتب تشیع یک تعهد به حساب می‌آید. تلقی از مرگ زندگی جاوید در آخرت است و آزادی را در آزاداندیشی و وارستگی می‌دانند و همگی در آرزوی رسیدن به مقام شهیدانند.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. اکبری، منوچهر (۱۳۷۱). نقد و تحلیل ادبیات انقلاب اسلامی، ج ۱. تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، چ ۱.
۳. امین پور، قیصر (۱۳۶۳). در کوچه آفتاب-گزیده رباعی ها و دوبیتی های انقلاب (۵۷-۶۲). تهران: واحد انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.
۴. اوجی، منصور (۱۳۸۰). حالی است مرا. شیراز: نوید شیراز.
۵. چدویک، چارلز (۱۳۸۸). سمبولیسم. ترجمه مهدی سحابی. تهران: نشر مرکز، چ ۵.
۶. حسینی، حسن (۱۳۶۳). هم صدا با حلق اسماعیل. تهران: انتشارات سوره مهر.
۷. زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۸۹). نقد ادبی. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور. چ ۱ با تجدید حروفچینی.
۸. شمیسا، سیروس (۱۳۷۴). سیر رباعی، تهران: انتشارات فردوس، چ ۲.
۹. عبدالملکیان، محمدرضا (۱۳۶۶). رباعی امروز، تهران: انتشارات برگ، چ ۱.
۱۰. قزوه، علیرضا (۱۳۸۵). از نخلستان تا خیابان، تهران: نشر سوره مهر، چ ۶.
۱۱. محمدی، عباس (۱۳۹۱). با نام تو مجنون. قم: انتشارات ابتکار دانش، چ ۲.
۱۲. میرافضلی، سیدعلی (۱۳۸۳). گوشه تماشا رباعی از نیمان تا امروز، تهران: نشر کازرونیه، چ ۱.
۱۳. وحید دستگردی، حسن (۱۳۱۹). رسائل خواجه عبدالله انصاری. تهران: چاپخانه ارمغان. مقالات
۱۴. کافی، غلامرضا (۱۳۹۱). ویژگی های سبکی منظومه های دفاع مقدس. نشریه ادبیات پایداری. دانشگاه باهنر کرمان. سال ۳، ش ۶، بهار ۱۳۹۱.

منابع:

- 1- Akbari, M. (1992). Critique and analysis of Islamic revolution literature (Vol. 1). Cultural Documentation Organization of the Islamic Revolution. (Original work published 1992)
- 2- Aminpour, G. (1984). In the alley of the sun: A selection of quatrains and couplets of the revolution (1978-1983). Islamic Development Organization.
- 3- Chadwick, C. (2009). Symbolism (M. Sahabi, Trans.). Nashr-e Markaz. (Original work published 1971)
- 4- Hosseini, H. (1984). In harmony with the throat of Ishmael. Sureh Mehr Publications.
- 5- Kafi, G. (2012). Stylistic features of Sacred Defense poetry. Journal of Sustainable Literature, 3(6), [Page numbers if available]. Shahid Bahonar University of Kerman.
- 6- Mirafzali, S. A. (2004). The corner of observation: Quatrains from Nima to today. Kazeroonieh Publishing.
- 7- Mohammadi, A. (2012). Mad with your name. Ebtekar-e Danesh Publications.
- 8- Oji, M. (2001). I have a state of mind. Navid Shiraz.
- 9- Quran-e Karim [The Holy Quran]. (n.d.).
- 10- Qazveh, A. (2006). From the palm grove to the street (6th ed.). Sureh Mehr Publications.
- 11- Shamisa, S. (1995). The evolution of the quatrain (2nd ed.). Ferdows Publications.
- 12- Vahid Dastgerdi, H. (1940). Treatises of Khajeh Abdullah Ansari. Armaghan Press.
- 13- Zarrinkoub, A. H. (2010). Literary criticism (Rev. ed.). Payame Noor University Press.

- 14- Abdolmalekian, M. R. (1987). Today's quatrain (1st ed.). Barg Publications.